

Łukasz Barański

Akademia Obrony Narodowej

WIEDZA POLEMologiczna A KONCEPCJE STRATEGICZNE W OBSZARZE BEZPIECZEŃSTWA

Jak sprawić aby przeciwnik sam siebie pokonał (...). Zwycięzenie bez walki jest elitarną strategią zachowania dla ludzi, którzy mają dość tego, aby walczyć tylko za innych¹

Josef Kirschner

Streszczenie

Artykuł jest próbą identyfikacji i sprecyzowania teoretycznych założeń polemologii jako społecznie istotnej nauki i obszaru wiedzy o konfliktach zbrojnych i wojnach. W artykule sprecyzowano przedmiot, obszar i cel badań polemologii, wskazując na jej znaczenie w kształtowaniu bezpieczeństwa i warunków pokojowego współistnienia. Zaprezentowano także związek badań polemologicznych z koncepcjami strategicznymi w dziedzinie bezpieczeństwa, wskazując gdzie w praktyce znajduje zastosowanie dorobek badań polemologicznych.

Wprowadzenie – czym jest polemologia?

W najprostszym ujęciu jest ona pewnym obszarem wiedzy obejmującym identyfikowanie związków przyczynowo-skutkowych skupionych wokół wojen i konfliktów zbrojnych. Jako źródłostów polemologii należy traktować dwa greckie wyrazy: *polemos* – oznaczające wojnę i *logos* – oznaczające rozum, a w szerszym naukowym ujęciu – normatywną teorię poznania umysłowego. Można więc stwierdzić, że polemologia jest swoistą „logiką wojny i następstw z niej wynikających”². Badania polemologiczne spełniają ważną funkcję poznawczą ze społecznego punktu widzenia, ze względu na istotność samego zjawiska wojny. Jednakże wśród badaczy nie ma zgodności co do teoretycznych podstaw polemologii. Stąd celem artykułu jest zarysowanie w sposób ogólny teoretycznych podstaw tej nauki oraz określenie związku wiedzy i badań polemologicznych z koncepcjami strategicznymi w dziedzinie bezpieczeństwa, a więc określenie, gdzie w praktyce może być wykorzystany dorobek badań polemologicznych.

¹ Z. Sabak, *Strategia. Rozwiązywanie konfliktów. Aspekty działań militarnych*, AON, Warszawa 2013, s. 53.

² L. Ciborowski, *Polemologia – stan obecny i perspektywy*, [w:] M. Huzarski, B. Szulc (red.), *Metodologiczna tożsamość polemologii*, AON, Warszawa 2010, s. 10.

Współcześnie polemologię definiuje się najczęściej jako: „dyscyplinę naukową zajmującą się badaniem wojen i konfliktów zbrojnych w ujęciu interdyscyplinarnym. Bada się ich naturę i uwarunkowania, lokalizuje w czasie i przestrzeni, bada ich periodyczność, intensywność, związki przyczynowo-skutkowe oraz typologię”³. Interdyscyplinarność polemologii wynika z faktu, iż jednym z głównych jej założeń jest obserwowanie zjawiska wojny w sposób podobny do badań innych zjawisk społecznych⁴. Została ona szczególnie podkreślona w twórczości prekursora tej dyscypliny naukowej – francuskiego socjologa i prawnika Gastona Bouthoula. W swoim dziele *Traktat o polemologii. Socjologia wojen (Traite de polemologie. Socjologie des guerres)* szczegółowo określił szeroki zakres zagadnień będących w kręgu zainteresowania polemologii, wśród których wymienia się następujące: kwestie metodologiczne badań nad wojnami, definicje i ograniczenia zjawiska wojny, filozoficzne doktryny wojen, morfologię wojen, socjologiczne znaczenie ewolucji techniki wojennej, taktykę i strategię, aspekty ekonomiczne wojen, elementy demograficzne wojen, elementy psychologiczne wojen, domniemane przyczyny wojen, cykliczność wojen, rozwój i badania polemologii⁵.

Tadeusz Kęsoń, określając cele polemologii jako *nauki o wojnie*, zalicza do nich:

- analizowanie konfliktów przeszłości i teraźniejszości oraz prognozowanie takich zdarzeń w przyszłości;
- określanie natury konfliktów, ich okresowości, intensywności, czasu trwania, form, typologii;
- analizowanie zaangażowania sił zewnętrznych;
- badanie reakcji społeczności międzynarodowej⁶.

Wskazane powyżej ujęcia mają szeroki i stosunkowo różnorodny charakter. Wynika z nich, że w kręgu zainteresowania polemologii mogłyby się znajdować niemal wszystkie zagadnienia związane ze zjawiskiem wojny, co powoduje, że w zasadzie trudno byłoby sprecyzować jednoznacznie przedmiot, cel i obszar badań polemologicznych. Dlatego też współcześnie dostrzegalny jest dyskurs naukowy wokół teoretycznych podstaw polemologii. Przede wszystkim wskazuje się, że we współczesnych uwarunkowaniach międzynarodowych, w których przemoc (w tym przemoc zbrojną) przybiera coraz to nowe formy, zasadne jest poszerzenie zakresu obsza-

³ T. Kęsoń, *Pojęcie konfliktu i wojny w literaturze. Podejście polemologiczne w badaniach konfliktów zbrojnych*, skrypt internetowy: www.osrodekbadania.waw.pl, s. 10 (dostęp: 20.12.2013).

⁴ A. Gałganek, *Polemologia jako krytyka peace research*, „Studia Nauk Politycznych”, nr 3-4 (75-76), 1985, s. 133.

⁵ Por. M. Huzarski, *Wiedza o polemologii*, [w:] M. Huzarski, B. Szulc (red.), *Metodologiczna...*, wyd. cyt., s. 17.

⁶ T. Kęsoń, *Badania konfliktów zbrojnych i wojen w XX wieku – doświadczenia polemologiczne*, [w:] M. Huzarski, B. Szulc (red.), *Metodologiczna...*, wyd. cyt., s. 79.

ru badań na szerszą kategorię – *konflikt zbrojny*⁷, gdzie wojna jest jednym z jego rodzajów, pojawiającym się jednak (w klasycznym rozumieniu tego zjawiska⁸) coraz rzadziej. Pozwoli to na zachowanie niezmiennego aktualności badań polemologicznych. W dyskusji o polemologii dostrzegalne jest, że *rozszerzające* definicje polemologii T. Kęsonia, J. Borgosza⁹ czy K. Drabika¹⁰ poddawane są pod rozwagę. Tak szerokie postrzeganie przedmiotu i zakresu badań polemologicznych może spowodować rozmycie ich podstawowych celów i istoty. Jak wskazuje A. Czupryński: „polemologia poznając wojnę w aspekcie etiologii, anatomii i funkcji społecznych, łączy w procesie poznania efekty badań innych dyscyplin lub specjalności naukowych, by określić przyczyny wojen”¹¹. Zatem wszelkie badania polemologiczne służą poznaniu źródeł i przyczyn konfliktów zbrojnych. Badanie natury i uwa-

⁷ Autorzy *Słownika terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego* definiują konflikt zbrojny jako: „sprzeczność powstała między państwami (koalicjami państw) rozwiązywaną przy wykorzystaniu sił zbrojnych, stosujących przemoc zbrojną. Z punktu widzenia form i sposobów stosowanej przemocy zbrojnej do konfliktów zbrojnych zalicza się: wojnę, interwencję zbrojną, incydent zbrojny, przewrót wojskowy, blokadę zbrojną, demonstrację sił i inne”. Zob. *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, AON, Warszawa 2002, s. 55.

⁸ Istotę klasycznego podejścia do zagadnienia wojny doskonale opisuje B. Balcerowicz, który wskazuje, że wojna jest pewną szczególną – ekstremalną – formą konfliktu zbrojnego, pojawiającą się wówczas, kiedy przekroczona zostanie pewna granica, po której przemoc zbrojna staje się główną metodą polityki, a siły zbrojne jej rozstrzygającym lub współrozstrzygającym instrumentem. Dokonując analizy klasycznych definicji i koncepcji wojny określił podstawowe warunki, jakie muszą być spełnione, aby dany konflikt zbrojny nazwać wojną: prawne – kiedy mamy do czynienia z prawnie zdefiniowanym stanem wojny, który pociąga za sobą określone konsekwencje prawne; strukturalne – kiedy stronami działań są określone siły polityczne, będące podmiotami prawa międzynarodowego i ich siły zbrojne; funkcjonalne – kiedy generalnym celem działań jest narzucenie własnej woli stronie przeciwnej poprzez fizyczne obez władanie jej sił zbrojnych; ekonomiczne – kiedy ma miejsce zaangażowanie wszystkich (bądź *gros*) zasobów państwa. Widać więc, że w klasycznym ujęciu na definicję wojny składają się takie nieodzowne elementy, jak: sytuacja konfliktowa między podmiotami, organizacja polityczna (w domyśle – przede wszystkim państwo lub sojusze, koalicje państw) posiadająca siły zbrojne, przemoc zbrojna jako przedmiot działań sił zbrojnych oraz cel (polityczny – nadrzędny i militarny – służący osiągnięciu celu politycznego). Por. B. Balcerowicz, *Współczesna sztuka wojenna – konteksty*, [w:] J. Gotowała (red.), *Sztuka wojenna we współczesnych konfliktach zbrojnych – przemiany i tendencje rozwojowe. Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej 20 października 2006 r.*, AON, Warszawa 2007, s. 127; Tenże, *O pokoju, o wojnie. Między esejem a traktatem*, Wydawnictwo Rambler, Warszawa 2013, s. 85.

⁹ W opinii tego autora polemologia jest nauką badającą etiologię, anatomię i funkcje wojny, zmierną do ustalenia obiektywnych i subiektywnych warunków trwałego pokoju w skali narodowej i międzynarodowej. Zob. J. Borgosz, *Drogi i bezdroża filozofii pokoju*, MON, Warszawa 1989, s. 221-222.

¹⁰ Wskazany autor definiuje polemologię jako: „interdyscyplinarną dyscyplinę naukową, w ramach badań nad pokojem (peace research), zmierzającą do poznania wojny poprzez ustalenie jej genezy, struktury, funkcji, skutków i periodyczności, w celu ostatecznego ukształtowania praktycznych i trwałych warunków bezpieczeństwa i pokojowej formy trwania”. Zob. K. Drabik, *Bezpieczeństwo personalne i strukturalne*, AON, Warszawa 2013, s. 258. W tej definicji wątpliwości budzi określenie polemologii jako *interdyscyplinarnej dyscypliny naukowej*. Interdyscyplinarność dotyczy badań polemologicznych, wykorzystywanych metod badawczych, źródeł wiedzy oraz wniosków i budowanych teorii, nie zaś samej dyscypliny naukowej, która ze względu na jasno określony i precyzyjny przedmiot badań ma charakter unikalny, odrębny względem innych dyscyplin naukowych.

¹¹ A. Czupryński, *Obiekt i przedmiot badań polemologii*, [w:] M. Huzarski, A. Czupryński (red.), *Wojna i pokój przedmiotem badań polemologiczno-irenologicznych*, AON, Warszawa 2012, s. 103.

runkowań konfliktów zbrojnych i wojen, ich intensywności, periodyczności, rytmów wojowniczości ma bez wątpienia istotne walory poznawcze i użyteczne, jednakże w kontekście badań polemologicznych służy celowi naczelnemu, jakim jest poznanie źródeł i przyczyn wojen i konfliktów zbrojnych po to, aby eliminować je z rzeczywistości międzynarodowej. Podobnie jest z badaniem funkcji konfliktów zbrojnych (w tym przede wszystkim wojen), którą to K. Drabik, odwołujący się do myśli G. Bouthoula, nazywa jednym z nadrzędnych przedmiotów badawczych polemologii¹². Badanie funkcji konfliktów zbrojnych służy poszukiwaniu uwarunkowań sytuacyjnych, w których działania militarne stają się nadrzędnymi w stosunku do pokojowych możliwości rozwiązania konfliktu. Innymi słowy chodzi tu o określenie czynników decydujących o tym, że strony konfliktu uznają podjęcie działań militarnych za najwłaściwszą formę jego rozwiązania. Refleksja nad funkcjami wojny prowadzi do poznania ich źródeł, tkwiących w motywacjach sprawców. Zatem wszelkie czynności polemologa powinny służyć poznaniu źródeł i przyczyn konfliktów zbrojnych, a określanie periodyczności, intensywności konfliktów zbrojnych, ich funkcji czy też rytmów wojowniczości z punktu widzenia polemologii nie jest celem samym w sobie. Można więc stwierdzić, że przedmiotem badań polemologii są konflikty zbrojne w aspekcie ich źródeł i przyczyn, zaś celem badań polemologicznych jest poznanie przyczyn i źródeł konfliktów zbrojnych, aby stworzyć podstawy do ich eliminacji jako sposobu rozstrzygania sporów na arenie międzynarodowej.

Na podstawie dotychczasowych rozważań można wyróżnić dwie zasadnicze funkcje polemologii: badania etiologii wojen – przyczyn wojen na określonych poziomach i zakresach oraz prospekcji – badań nad zagrożeniem wojną w danym czasie z wykorzystaniem barometrów polemologicznych. Pierwszą z nich można określić jako funkcję główną i pierwotną. Prospekcja jest natomiast naturalną kontynuacją pierwotnej funkcji polemologii. W wyniku poznania źródeł i przyczyn przeszłych i teraźniejszych konfliktów zbrojnych, poprzez analogię i porównanie, wsparte kompleksową analizą stanu środowiska międzynarodowego i wewnętrznego, otrzymujemy zdolność do przewidywania miejsc i sytuacji potencjalnie konfliktowych.

W ramach badań etiologii wojen, w literaturze przedmiotu, najczęściej podkreśla się skupienie przyczyn konfliktów zbrojnych na trzech poziomach:

- strukturalnym – są to przyczyny wynikające z różnic w rozwoju intelektualnym, rozwoju techniki, rozwoju ekonomicznym, rolniczym

¹² K. Drabik, *Bezpieczeństwo...*, s. 266.!!

i przemysłowym, sytuacji demograficznej, uwarunkowaniach historycznych i geograficznych;

- koniunkturalnym – są to przyczyny głównie polityczne – alianse, koalicje, zmiany i zachowania opinii publicznej pod wpływem propagandy, indoktrynacji i ideologii;
- okazjonalnym – przyczyny bezpośrednie, takie jak: nieprzewidziane incydenty, prowokacje, itp.¹³

Z kolei do prospekcji polemologia wykorzystuje pięć barometrów polemologicznych, których analiza ma prowadzić do identyfikacji możliwych źródeł i przyczyn konfliktów zbrojnych, umiejscawiając je w określonym czasie i przestrzeni, w kontekście celów zakładanych przez strony:

- a. czynniki geograficzne i geopolityczne – względnie najbardziej ogólne i stabilne, obejmują wszystkie elementy charakteryzujące właściwości geograficzno-polityczne i czasowo-przestrzenne. Umożliwiają one wyznaczenie tzw. *czarnych linii pęknięć polemologicznych* (lokalizowanych wzdłuż miejsc występowania konfliktów zbrojnych w określonym czasie) oraz *linii podziału* (wyznaczane są przez podziały rasowe, etniczne, religijne i ideologiczne, zróżnicowany poziom rozwoju demograficznego i przyrostu naturalnego);
- b. czynniki długookresowe – dotyczą przede wszystkim teorii periodyczności wojen. Polemologowie zakładają, że czas trwania istotnych procesów jest specyficzny dla każdego typu społeczeństwa, a zmiany jego periodyczności powodują zmianę typu cywilizacji;
- c. czynniki koniunkturalne – są związane z wydarzeniami politycznymi, a przez to mają charakter bardziej zmienny i kompleksowy. Zaliczamy do nich zawieranie aliansów, porozumień i koalicji prowadzących do gwałtownej zmiany układu sił oraz naruszenia wewnętrznej lub zewnętrznej dotychczasowej równowagi strukturalnej;
- d. barometry struktur narodowych – związane są ze strukturą państwa, jego cechami, wskaźnikami statystycznymi rozwoju (stan sektora przemysłowego, rolniczego, usług), wskaźnikami demograficznymi, stanem sprawności armii i jakością jej uzbrojenia;
- e. barometry polemologiczne krótkookresowe – związane są z poszukiwaniem przyczyn konfliktów zbrojnych w sferach motywacji, predyspozycji psychologicznych i socjologicznych. Szczególnie rozpatruje się w nich oddziaływanie mediów oraz propagandę, które powodują przekształcenie agresywności rozproszonej w czynną wrogość¹⁴.

Widać więc, że podejście polemologiczne w analizie konfliktów zbrojnych musi uwzględniać aspekty polityczne, militarne (sztuka wojenna),

¹³ T. Kęsoń, *Badania...*, wyd. cyt., s. 80.

¹⁴ Tamże, *Pojęcie...*, wyd. cyt., s. 17.

ekonomiczne, technologiczne, ideologiczne i religijne, demograficzne, geograficzne, kulturowe, psychologiczne i historyczne. Polemologia z jednej strony odrzuca jednostronność badań socjologicznych, psychologicznych, wojskowych i innych, z drugiej jednak czerpie z dorobku innych nauk w kontekście badań konfliktów zbrojnych, łącząc ich wyniki w jedną kompleksową i spójną wizję przyczyn i źródeł konfliktów zbrojnych. Biorąc pod uwagę powyższe uwarunkowania, można stwierdzić, że analiza polemologiczna uwzględnia systemowe podejście w badaniu konfliktów zbrojnych, umożliwiające kompleksowe poznanie ich przyczyn i źródeł oraz prognozowanie ich wystąpienia w danym regionie i uwarunkowaniach. Istota myśli polemologicznej opiera się na założeniu, że w naukowym poznaniu konfliktów zbrojnych w aspekcie ich źródeł i przyczyn leży moc sprawiania pokoju. Zatem polemologia w sposób naturalny łączy się z refleksją o przedsięwzięciach dotyczących możliwości wyeliminowania konfliktów militarnych oraz zapewnienia bezpieczeństwa i urzeczywistnienia ładu pokojowego¹⁵. Polemologia posiada istotne społecznie i naukowo zadanie, polegające na poznaniu źródeł i przyczyn konfliktów zbrojnych, aby na podstawie wniosków w praktyce wpływać na kreowanie pokojowego współistnienia.

Wiedza polemologiczna a koncepcje strategiczne

Przekształcenia społeczne obserwowane – szczególnie w społeczeństwach państw zachodnich – na początku XXI wieku doprowadziły do wyłonienia się podwalin społeczeństwa informacyjnego. Ta specyficzna forma społeczeństwa, mimo wcześniejszych pokładanych w niej nadziei i (nad wyraz) optymistycznych prognoz, okazuje się – mniej niż poprzednie, ale w dalszym ciągu – nieprzewidywalna, względnie niestabilna, a tym samym rodzi obawy poszczególnych członków społeczności światowej co do funkcjonowania w tworzonych przez nią okolicznościach. Nosi w sobie także zupełnie nowe źródła i przyczyny konfliktów.

Jak wskazuje Z. Sabak, współcześnie jak nigdy dotąd, granice reakcji na zagrożenia systematycznie przesuwają się w kierunku ich „źródeł”¹⁶, co wynika z rosnącego zainteresowania szerokich kręgów społeczności światowej, grup społecznych i pojedynczych osób utrzymaniem pokoju i bezpieczeństwa. Naturalnie zatem rośnie wartość wiedzy polemologicznej, która współcześnie znajduje i musi znajdować szerokie zastosowanie w różnych dziedzinach funkcjonowania państw i grup społecznych. „Zasadniczym

¹⁵ E. Ponczek, *Wojna – bezpieczeństwo – pokój w kontekście refleksji polemologiczno-irenologicznej*, [w:] G. Ciechanowski, J. Sielski (red.), *Konflikty współczesnego świata*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2006, s. 7.

¹⁶ T. Kęsoń, *Pojęcie...*, wyd. cyt., s. 54.

problemem współczesnych czasów – społeczeństwa informacyjnego, wynikającym z naukowych, filozoficznych i intuicyjnych paradygmatów, jest doprowadzenie do sytuacji, gdy bezpieczeństwo stanie się wspólną i niepodzielną wartością, a wszystkie tradycyjne formy konfrontacji w postaci konfliktów i wojen angażujących potężne siły i środki będą rozwiązywane przed ich pojawieniem się¹⁷. Zatem jak nigdy wcześniej niezbędne jest oddziaływanie na źródła i przyczyny konfliktów zbrojnych, ich eliminacja, a w przypadku niemożności wyeliminowania – rozwiązanie przy pomocy metod innych niż wojenne. Do tego niezbędna jest wiedza polemologiczna, to ona dostarcza informacji na temat źródeł i przyczyn konfliktów, daje wskazówki co do ich charakteru i natury, pozwala prognozować możliwość ich wystąpienia w określonych okolicznościach. Zatem jej wykorzystanie jest naturalną koniecznością czasów współczesnych. „Społeczeństwo informacyjne jako ogół powinno mieć zorganizowany skuteczny system, który pozwoliłby na podjęcie działań zapobiegających konfliktom¹⁸, a więc strategię zapobiegania konfliktom, w szczególności konfliktom zbrojnym. Do budowania takiej strategii niezbędna jest wiedza polemologiczna, zatem słuszność jej rozwijania i wzbogacania pozostaje poza wszelką wątpliwością. „Polemologia bada zjawisko wojny w ujęciu historycznym, by dokonać eksplanacji i diagnozy zjawiska, a w ujęciu prognostycznym – by określić kierunki zagrożenia i rozwoju. Wynikiem badań polemologicznych powinny być związki i zależności między przyczynami i skutkami wojny a uwarunkowaniami pokojowego współistnienia¹⁹. Wiedza polemologiczna jest więc istotnym elementem strategii w obszarze bezpieczeństwa.

Chociaż bezwzględnie należy odróżniać strategię od bezpieczeństwa, to jednak strategia bezpieczeństwa musi brać pod uwagę kwestie wojny i konfliktów zbrojnych. „Oznacza to, że siła wojskowa pozostaje istotnym czynnikiem bezpieczeństwa, a zignorowanie wojny na rzecz zagrożeń pozawojskowych jest niebezpieczne²⁰. Od czasów rozpadu ZSRR i względniego rozwiązania konfliktu na Bałkanach, w Europie panowało powszechne przekonanie, że zagrożenia militarne, w tym w szczególności konflikty zbrojne i wojny są bardzo mało prawdopodobne. Znajdowało to wyraz w strategiach bezpieczeństwa państw europejskich, z których część była bardziej zaangażowana militarnie w innych częściach świata, niż na własnym kontynencie. Ograniczono wydatki na zbrojenia, a w koncepcjach strategicznych kładziono nacisk na zagrożenia pozamilitarne. Widać to wy-

¹⁷ Tamże, s. 55.

¹⁸ Tamże, s. 54.

¹⁹ A. Czupryński, *Polemologia jako kierunek studiów*, [w:] M. Huzarski, B. Szulc (red.), *Metodologiczna...*, s. 50.

²⁰ J. Baylis, J. J. Wirtz, C. S. Gray, E. Cohen (red.), *Strategia we współczesnym świecie. Wprowadzenie do studiów strategicznych*, Wydawnictwo UJ, Kraków 2009, s. 13.

rażnie np. w wydanej w Polsce w 2013 roku *Białej Księdze Bezpieczeństwa* będącej wynikiem Strategicznego Przeglądu Bezpieczeństwa Narodowego. Kwestii bezpośrednich zagrożeń militarnych poświęcono w niej zaledwie niecałą stronę, określając zagrożenie wojną jako najbardziej niebezpieczne ale przy tym najmniej prawdopodobne. „Jednak [...] wojna mogłaby mieć miejsce po uprzedniej radykalnej zmianie obecnego kursu polityki międzynarodowej. Musiałaby więc zostać poprzedzona raczej długotrwałym procesem niekorzystnych zmian politycznych i strategicznych w świecie prowadzącym do narastania ostrej sytuacji kryzysowej”²¹. Jak pokazuje obecna sytuacja na Ukrainie, konflikt zbrojny może eskalować w sposób radykalny, bez stopniowych zmian ewolucyjnych, a polityka niektórych państw regionu euroazjatyckiego ma w dalszym ciągu charakter konfrontacyjny. Śledząc rozwój polskich koncepcji strategicznych po odzyskaniu niepodległości można zauważyć, że doszło do znacznego przewartościowania w zakresie postrzegania zagrożenia konfliktem zbrojnym, mogącym bezpośrednio lub pośrednio zagrozić strategicznym interesom Polski. W *Strategii Bezpieczeństwa Narodowego RP* z 2007 roku przy analizie środowiska zewnętrznego Polski zagrożeniom militarnym poświęcono bardzo niewiele miejsca, co świadczy o ograniczonym zakresie wykorzystania dorobku badań polemologicznych. Źródła i potencjalne przyczyny konfliktów zbrojnych istniały i były dostrzegalne, jednak nie przywiązywano do nich zapewne odpowiedniej wagi. Stąd wybuchy konfliktów w Gruzji i na Ukrainie stanowiły pewne zaskoczenie, w kontekście zapisów *SBN* 2007. Nieco więcej miejsca aspektom zagrożeń militarnych, w tym potencjalnym konflikcie zbrojnym, poświęcono w *Strategii Rozwoju Systemu Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej do 2022 roku* wydanej w 2013 roku oraz w najnowszej *Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej* z 2014 r. Oczywiście aspekty polemologiczne dostrzegalne są w każdej z koncepcji strategicznych w dziedzinie bezpieczeństwa, w częściach dotyczących diagnozy, oceny i prognozy rozwoju środowiska bezpieczeństwa oraz przy określaniu kształtu i zadań podsystemu obronnego systemu bezpieczeństwa narodowego, jednak zakres wykorzystania dorobku badań polemologicznych wydaje się być niewystarczający.

Rozważając problem wykorzystania wiedzy polemologicznej rodzi się pytanie: do kogo powinna być ona skierowana? Kto powinien ją wykorzystywać w praktyce? L. Ciborowski dokonując próby odpowiedzi na podobnie postawione pytania stwierdza, że „we współczesnym świecie [...] zakres suwerennego bezpieczeństwa państwa był i jest generalnie wyznaczany

²¹ *Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Biuro Bezpieczeństwa Narodowego, Warszawa 2013, s. 128.

siłą trzech wektorów: ekonomicznego, politycznego i militarnego”²². Zatem wiedza polemologiczna powinna być kierowana w szczególności do wyższej rangi ekonomistów, menadżerów życia politycznego i środowisk kierowniczych wojska, a więc *de facto* jej odbiorcami powinni być ludzie kształtujący strategię i politykę bezpieczeństwa oraz wpływający na ewolucję koncepcji strategicznych i doktrynalnych. To właśnie te podmioty w praktyce decydowały o wszczęciu i prowadzeniu wojen. „O bezpośrednim użyciu siły militarnej i rozpętywaniu wojen zawsze decydowali politycy. Jednak nie oni byli rzeczywistymi sprawcami tych zdarzeń. Za kurtyną ich władzy kryła się zawsze przyczyna ekonomiczna, kreowane przez wpływowe postacie tego środowiska, pozostające w cieniu polityki”²³. Zatem to właśnie tym podmiotom wiedza na temat źródeł i przyczyn wojen oraz sposobów ich zapobiegania jest najbardziej potrzebna, wręcz niezbędna. Jednakże nie tylko, gdyż ze względu na powszechność wojen i ich społeczny charakter, wiedza taka jest cenna ogólnospołecznie. „Wykształcony człowiek z zakresu polemologii, znając przyczyny powstawania wojen, będzie ich unikał lub będzie świadomie przeciwdziałał ich rozwojowi”²⁴.

Skoro jednym z podstawowych celów społeczności międzynarodowej jest dążenie do wyeliminowania konfliktów zbrojnych z rzeczywistości międzynarodowej, to badanie ich przyczyn oraz uwarunkowań pokoju staje się dla nauki kwestią priorytetową. Stąd zasadne jest kształcenie i rozwijanie wiedzy polemologicznej, ułatwiającej właściwe rozpoznawanie, diagnozowanie i eliminowanie źródeł i przyczyn konfliktów. Można więc stwierdzić, że misją polemologii we współczesnym świecie jest poniekąd uświadamianie społeczeństwu zagrożeń wojną i konfliktami zbrojnymi, i nie chodzi tutaj o wzbudzanie lęku przed wojnami, a świadome i metodyczne oddziaływanie na źródła i przyczyny sytuacji konfliktowych w celu ich eliminacji.

Aparatura badawcza polemologii wydaje się mocno rozbudowana, ze względu na interdyscyplinarny charakter badań oraz charakter wojny, która jest przedmiotem zainteresowania wielu nauk. Warto odnieść się jednak do metod charakterystycznych właśnie dla polemologii. Czy polemologiczna metoda badawcza może być użyteczna w konstruowaniu koncepcji strategicznych i doktrynalnych? G. Bouthoul za najwłaściwszą metodę poznawczą polemologii uznał tzw. *metodologię pozytywną*, która w jego rozumieniu obejmuje osiem zhierarchizowanych szczebli:

²² L. Ciborowski, *Polemologia – stan obecny i perspektywy*, [w:] M. Huzarski, B. Szulc (red.), *Metodologiczna...*, wyd. cyt., s. 12.

²³ Tamże, s. 14.

²⁴ A. Czupryński, *Polemologia...*, wyd. cyt., s. 54.

1. deskrypcja faktów materialnych, czyli opis realnego życia ludzi, ich zachowań i zjawisk przez nich powodowanych – realnych pokoiów, wojen i konfliktów;
2. deskrypcja zachowań i motywacji psychicznych (intencjonalnych) walczących stron – czysty opis zachowań i intencji ludzi uczestniczących w wojnach – zjawiskach zawartych między pokojami a konfliktami;
3. pierwszy szczebel wyjaśniania wyżej wymienionych faktów (materialnych i psychicznych) na podstawie konkretnych wojen, ich hipotetyczna eksplanacja w odniesieniu do konkretnych poglądów i doktryn na temat danej wojny – generowanie empirycznych teorii dotyczących poszczególnych wojen;
4. drugi szczebel interpretacji wyjaśniający fakty, obejmujący wojny w ogóle – generowanie szczegółowej teorii wojen;
5. dobór i porządkowanie faktów zarówno społecznych, jak i psychologicznych – generowanie ogólnej teorii wojen;
6. hipotetyczne generowanie z ogólnej teorii wojen funkcji wojen;
7. hipotetyczne generowanie z ogólnej, szczegółowej i empirycznej teorii wojen teorii ich periodyczności;
8. typologia społeczeństw i wojen jako podstawa prakseologii warunków pokoju (eliminacji wojen)²⁵.

Widać zatem, że metoda ta pozwala na szerokie i kompleksowe zbadanie wojny pod kątem faktów materialnych i psychologicznych, sformułowanie teorii szczegółowych wojen (wyjaśniających poszczególne konflikty lub grupy konfliktów o podobnym charakterze) oraz ogólnej teorii wojny, a w konsekwencji odpowiedź na pytanie: „dlaczego społeczeństwa w określonym etapie rozwoju społecznego rozwiązują swoje problemy poprzez działania zbrojne?”²⁶ oraz „jakie źródła i przyczyny w danych okresach powodują wybuchy konfliktów zbrojnych”? Ze strategicznego punktu widzenia są to pytania o znaczeniu kluczowym. Do zadań polemologii nie zalicza się określanie charakteru przyszłych konfliktów zbrojnych, tym zajmuje się raczej sztuka wojenna w jej aspekcie prognostycznym. Nie można jednak nie zauważyć, że źródła i przyczyny wojen wpływają na jej charakter, na podstawie ich analizy można wysunąć pewne wnioski co do charakteru wojny. Jak stwierdza M. Fryc: „zdarzenia zachodzące na płaszczyźnie politycznej, ekonomicznej, społecznej czy kulturowej stawały się nośnikiem cech i właściwości późniejszych wojen”²⁷. Polemologia może więc być dla

²⁵ J. Borgosz, *Drogi i bezdroża filozofii pokoju (od Homera do Jana Pawła II)*, Warszawa 1989, s. 230-231, za: J. Świniarski, *Mysł filozoficzna w polemologii*, [w:] M. Huzarski, B. Szulc (red.), *Metodologiczna...*, wyd. cyt., s. 66.

²⁶ A. Czupryński, *Polemologia...*, wyd. cyt., s. 50.

²⁷ M. Fryc, *Wojna...*, wyd. cyt., s. 16.

sztuki wojennej nauką pomocniczą, dającą podstawy prognozowania przyszłości (oczywiście nie jedyną). Dla przykładu, jeśli wojna ma swoje źródła w płaszczyźnie kulturowej – wybucha między przedstawicielami różnych kręgów cywilizacyjnych – to biorąc pod uwagę dotychczasowe doświadczenia można z dużą dozą prawdopodobieństwa stwierdzić, że będzie ona miała charakter asymetryczny. Konfliktowi asymetrycznemu trudno przypisać pewien stały, uniwersalny zestaw cech, jedyne co można stwierdzić z pewnością to wystąpienie dysproporcji w zakresie metody, technologii, woli, morale, norm i wartości, organizacji i/lub zdolności do wytrwania. O innych cechach w konflikcie asymetrycznym trudno jest wyrokować. Jeśli natomiast źródła konfliktu mają inny charakter, a konflikt wybucha między stronami z tego samego kręgu kulturowego, określenie jego charakteru będzie łatwiejsze ze względu na względną symetrię stron. Skoro zatem badania polemologiczne dostarczają tak szerokiej wiedzy na temat konfliktów zbrojnych, to oczywistym jest, że jest ona niezbędna dla środowiska politycznego i kierownictwa wojskowego, musi mieć także swoje odzwierciedlenie w określonych strategiach z obszaru bezpieczeństwa.

Prawdziwość twierdzenia co do zasadności (a nawet niezbędności) wykorzystania wiedzy polemologicznej w koncepcjach strategicznych wynika wprost z charakteru wojny jako instrumentu polityki. „Wojna pozostaje więc w ścisłych związkach z polityką, będąc jej instrumentem. A skoro tak to właśnie polityka wyznacza ramy wojnie, określa jej cele, ustanawia priorytety, normy i zasady. Decyduje o tym: czy i które potrzeby zaspokajać oraz jaki poziom zaspokojenia uznać za wystarczający. To polityka również rozstrzyga jakimi środkami się posłużyć i jakie zasoby zaangażować do głównych działań”²⁸. Zatem to właśnie polityka decyduje czy wykorzystać konflikt zbrojny jako instrument dochodzenia do założonego celu, czy też posłużyć się w tym procesie innymi narzędziami. Tak więc polemologia dając wytyczne *jak eliminować wojnę poprzez oddziaływanie na jej źródła i przyczyny*, pomaga zaspokoić potrzeby społeczeństwa w kontekście potrzeby pokoju. Wykorzystanie wiedzy polemologicznej w polityce znajduje swoje bezpośrednie odbicie właśnie w koncepcjach strategicznych. Oczywiście nie chodzi tutaj wyłącznie o strategię wojenną, gdyż jej głównym zadaniem jest osiągnięcie celów ustalonych przez politykę właśnie przy wykorzystaniu siły. Wiedza polemologiczna dotyczy bardziej strategii bezpieczeństwa i obronności, a w szczególności pewnej ich części, jaką jest sztuka rozwiązywania konfliktów. Z. Sabak podnosi nawet tę formę działalności do miana *strategii rozwiązywania konfliktów*. „Strategia rozwiązywania sytuacji konfliktowych i konfliktów (...) to nauka i sztuka doboru środków

²⁸ Tamże, s. 15.

oraz metod i sposobów działania w celu wczesnego ich zidentyfikowania oraz zlikwidowania przed ich pojawieniem się²⁹. W środowisku międzynarodowym strategia rozwiązywania sytuacji konfliktowych przed ich pojawieniem się to przede wszystkim „sztuka wygrywania pokoju na poziomie polityczno-strategicznym, sztuka osiągania przez graczy politycznych celów strategicznych poprzez wykorzystanie w pierwszej kolejności możliwości politycznych, ekonomicznych, kulturowych, itp., a następnie sił i środków militarnych szczebla taktycznego, a w ostateczności całego potencjału”³⁰. W takim ujęciu wiedza polemologiczna jest filarem strategii rozwiązywania konfliktów, bez której osiągnięcie jej celu, jakim jest pokój „wywalczony” w miarę możliwości środkami niemilitarnymi, jest niemożliwe.

C. Rutkowski wskazuje, że aby można było, z politycznego punktu widzenia, mówić o racjonalnym wykorzystaniu siły militarnej do osiągania celów politycznych powinny być spełnione trzy podstawowe warunki: niemożliwość odstąpienia od realizacji interesu (celu) politycznego lub obniżenia poziomu jego realizacji; gdy użycie przemocy stało się niezbędnie konieczne – i co najważniejsze – niemożliwe do zastąpienia przez inne, niesiłowe narzędzia, środki polityki; gdy jej użycie gwarantuje zminimalizowanie kosztów środowiskowych (społecznych, ekonomicznych, ekologicznych, itp.) po obydwu stronach konfliktu oraz negatywne skutki uboczne³¹. Wiedza polemologiczna pozwala na ustalenie, czy źródła i przyczyny konfliktu pozwalają w takim rozumieniu na wykorzystanie instrumentu wojny do rozwiązania sporu, daje także wytyczne, w jaki sposób i jakimi instrumentami zastąpić wojnę. Pokojowe substytuty mogą zastąpić konfrontację, ale odpowiedni ich dobór zależy od decyzji politycznych i założeń strategicznych. Z pomocą przychodzi tutaj tzw. *polemologiczna teoria substytutowa*. Jej zadaniem jest poszukiwanie konstrukcyjnych form rozwiązywania konfliktów w celu zastąpienia destruktoryjnych działań wojennych, z tym, że poszukiwania te nie ograniczają się jedynie do płaszczyzny militarnej, lecz obejmują także tendencje świadomościowe, społeczne, kulturowe, polityczne, ekonomiczne, itp.³²

Specyficzne rozumienie strategii – w ujęciu ogólnym i procesowym – jako codzienne działanie i periodyczne, metodyczne i długookresowe planowanie w praktyce składa się z 4 zasadniczych części (rys. 1): rozszyfrowywania logiki przyszłej rzeczywistości, identyfikacji własnej pozycji,

²⁹ Z. Sabak, *Strategia. Rozwiązywanie...*, wyd. cyt., s. 56.

³⁰ Tamże, s. 68.

³¹ C. Rutkowski, *Terroryzm na zimno*, dodatek do „Myśli Wojskowej”, Warszawa 2004, s. 45; za: tamże, s. 15.

³² Więcej na ten temat: K. Drabik, *Teoria substytutowa w polemologii*, [w:] M. Huzarski, A. Czupryński (red.), *Wojna...*, s. 92-100.

planowania działań i tworzenia nowego autentyzmu czyli implementacji założeń strategicznych. W ten sposób należy rozumieć każdą strategię, nie wyłączając strategii bezpieczeństwa³³ czy strategii obronnych³⁴.

Biorąc pod uwagę takie rozumienie strategii wiedza polemologiczna konieczna jest na każdym ze wskazanych etapów:

- na etapie identyfikacji własnej pozycji daje informacje o uwarunkowaniach środowiska bezpieczeństwa w kontekście występowania w nich czynników mogących przeobrazić się w źródła i przyczyny konfliktów zbrojnych (na podstawie wiedzy historycznej o konfliktach minionych poprzez analogię i wnioskowanie);
- na etapie rozszyfrowywania logiki przyszłej rzeczywistości pozwala ustalić okresy i miejsca możliwego wystąpienia konfliktów zbrojnych (w oparciu o badanie periodyczności konfliktów) oraz pomaga w ustaleniu charakteru konfliktu i jego cech wynikających ze źródeł i przyczyn;
- na etapie planowania daje wiedzę, w jaki sposób działać aby uniknąć konfliktów zbrojnych – poprzez oddziaływanie na zidentyfikowane źródła i przyczyny, a także jak rozwiązywać konflikty przy pomocy pokojowych substytutów przemocy zbrojnej;
- na etapie implementacji daje możliwość – przy wykorzystaniu polemologicznej metody badawczej – śledzenia zmian w uwarunkowaniach bezpieczeństwa pod kątem wystąpienia ewentualnych nowych czynników konfliktotwórczych.

³³ To teoria i praktyka działania państwa, ukierunkowana na osiągnięcie celów w dziedzinie bezpieczeństwa, ujmowanych w skali ogólnej i mających charakter długofalowy. Jest dziedziną strategii narodowej, obejmującą tworzenie, przygotowanie i wykorzystanie potencjału państwa do przeciwdziałania wszelkim zagrożeniom jego bytu i rozwoju. Zob. B. Balcerowicz, *Wybrane problemy obronności państwa*, AON, Warszawa 2001, s. 12.

³⁴ Obejmuje tworzenie, rozwój, przygotowanie i wykorzystanie potencjału obronnego państwa do przeciwdziałania zagrożeniom militarnym. Zob. S. Koziej, *Podstawowe problemy strategii i systemu obronności na przełomie XX i XXI wieku*, AON, Warszawa 2001, s. 77-88.

Rys. 1. Strategia jako cykliczne planowanie na tle ciągłego działania.

Źródło: Z. Sabak, *Strategia. Podstawy myślenia w XXI wieku*, AON, Warszawa 2012, s. 165.

Zatem można stwierdzić, że sukces strategii bezpieczeństwa i strategii obronnych w aspekcie głównego celu, jakim jest pokój i bezpieczeństwo, zależy od kompleksowego wykorzystania wiedzy polemologicznej na każdym etapie ich planowania i realizacji.

Wykorzystanie wiedzy polemologicznej w koncepcjach strategicznych i doktrynalnych nie oznacza całkowitego wyeliminowania przemocy zbrojnej z grona instrumentów politycznych. Polemologia dąży do wyeliminowania wojny jako metody rozwiązywania sporów na arenie międzynarodowej, nie może jednak negować jej wykorzystania w wypadku agresji zewnętrznej. Wojna jako instrument polityki powinna być wykorzystywana do obrony suwerenności. „Współcześnie państwo demokratyczne może i powinno stosować przemoc zbrojną w formie wojny, jeśli inne środki polityczne zostaną wyczerpane i nie przyniosą oczekiwanych efektów”³⁵. Inną formą przemocy jest interwencja militarna, która także znajduje się w obszarze zainteresowania polemologii (jako jedna z form konfliktu zbrojnego). Pomimo dążenia do całkowitej eliminacji konfliktów zbrojnych z rzeczywistości międzynarodowej, polemologia nie zakłada każdej formy przemocy w stosunkach międzynarodowych jako z gruntu złej. Częściowo pozytywnie rozpatrywana jest koncepcja *antywojen*, czyli interwencji militarnych ukierunkowanych na likwidację źródeł i przyczyn zagrożeń bezpieczeństwa. „Antywojna obejmuje przede wszystkim działania podejmowane przez polityków, a nawet przez żołnierzy, mające na celu stworze-

³⁵ A. Czupryński, *Obiekt i przedmiot badań polemologii*, [w:] M. Huzarski, A. Czupryński (red.), *Wojna...*, wyd. cyt., s. 122.

nie warunków, które odstraszyłyby od wojny albo ograniczyły jej zasięg. Zdarza się bowiem w tym skomplikowanym świecie, że wojna staje się niezbędnym narzędziem, zapobiegającym większej, straszliwej wojnie³⁶. Skoro polemologia bada wojny pod kątem ich źródeł i przyczyn, to na podstawie wiedzy polemologicznej można wskazać okoliczności, w jakich wojna może zaistnieć w określonym miejscu, przy uwzględnieniu określonych uwarunkowań. Zatem polemologia może dawać podstawy do wskazania kiedy i gdzie interweniować (podjąć interwencję militarną), w sytuacji kiedy pojawiają się przesłanki wskazujące na możliwość wystąpienia wojny, aby do niej nie dopuścić. Jak wskazuje J. Symonides: „społeczność międzynarodowa powinna podejmować działania prewencyjne, by zapobiec przekształcaniu się potencjalnych zagrożeń w nieuchronne i destrukcyjne”³⁷.

Przełożenie wszelkich koncepcji zapobiegania konfliktom, prewencji militarnej, „antywojen” itp., na język praktyki wymaga identyfikacji i zrozumienia procesu rozwoju (dynamiki) konfliktów. W literaturze znajdujemy wiele mniej lub bardziej skomplikowanych modeli rozwoju konfliktów, próbujących zamknąć stany sytuacyjne między oponentami w konkretne ramy i nadać im racjonalny i logiczny (przyczynowo-skutkowy) przebieg³⁸. Jednym z nich jest trzypoziomowy uniwersalny³⁹ model dynamiki konfliktu zaproponowany przez W. Kosteckiego, obejmujący: pokój (wzajemne przystosowanie), polityzację (upublicznienie), sekurytyzację (zagrożenie egzystencjalne)⁴⁰. Na poziomie pokoju występujące między poszczególnymi społecznościami naturalne różnice nie stanowią problemu, ponieważ

³⁶ A. i H. Toffler, *Wojna i antywojna*, wyd. Kurpisz SA, Warszawa 2006, s. 4.

³⁷ J. Symonides (red.), *Świat wobec współczesnych wyzwań i zagrożeń*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2010, s. 14.

³⁸ Dla przykładu, w ramach projektu CASCON (*Computer Aided System for Analysis of Conflict*) wykorzystywany jest tzw. *Model dynamicznych faz konfliktu Bloomfielda-Leissa*, składający się z pięciu faz („spór”, „konflikt”, „działania zbrojne”, faza „po działaniach zbrojnych”, faza „po działaniach konfliktowych”), po których następuje zawarcie porozumienia (ugody) – zob., <http://web.mit.edu/cascon/methods/model.htm> (dostęp: 15.05.2015). Również pięciofazowy (fazy: stabilnej sytuacji pokojowej, sytuacji napięcia politycznego, poważnego konfliktu politycznego, konfliktu o małej intensywności, konfliktu o wysokiej intensywności) jest model rozwoju konfliktu wykorzystywany w ramach projektu PIOOM (*Interdisciplinary Research on Root Causes of Human Rights Violations*), przy czym badania projektu ograniczają się do dwóch typów konfliktów wewnętrznych: konfliktów o kontrolę nad państwem oraz konfliktów nad częścią terytorium państwa lub instytucjami społecznymi – zob. W. Kostecki, *Zaawansowane zapobieganie konfliktom. Wprowadzenie*, [w:] W. Kostecki (red.), *Zaawansowane zapobieganie konfliktom*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2011, s. 19. W odmienny sposób model dynamiki rozwoju konfliktu widzi C. R. Mitchell, który rozpatruje go jako zbiór elementów (sytuacja, zachowania, postawy) i relacji między nimi, konsekwentnie prowadzących do konfliktu – zob. P. Paździorek, *Konflikt w teorii sztuki wojennej*, [w:] A. Polak, P. Paździorek, *Wojna, konflikt, kryzys*, AON, Warszawa 2011, s. 94.

³⁹ Powstał na bazie analizy europejskich konfliktów etnicznych z lat 90. XX wieku, jednakże poziom jego ogólności powoduje, że jest łatwo transponowany na inne rodzaje konfliktów, w tym zbrojne konflikty międzynarodowe.

⁴⁰ W. Kostecki, *Zaawansowane...*, wyd. cyt., s. 21.

są skutecznie równoważone drogą wzajemnego przystosowywania. Nie jest to sytuacja, w której różnice nie są społecznościami znane, przeciwnie – są uznawane za rzeczywistość, która jednak nie jest postrzegana jako zagrożenie dla tożsamości żadnej z grup. Na tym poziomie polemologia ma wyjątkowo istotne zadanie, na jej gruncie powinno dojść do wczesnego wykrywania potencjalnych źródeł konfliktów, dając podstawę do ich eliminacji metodami pokojowymi, kreując tym samym zbiór zasad wzajemnego przystosowywania i osiągania kompromisu.

Drugim poziomem rozwoju konfliktu jest poziom polityzacji, w którym różnice między grupami społecznymi przestają poddawać się wzajemnym przystosowaniom i stają się częścią *polityki publicznej*, z jednej strony wymagającej decyzji wysokiego szczebla i alokacji środków⁴¹, z drugiej zaś poruszają całe grupy społeczne od najniższych szczebli, powodując ich mobilizację wokół wspólnych celów. Percepcja nierówności pomiędzy grupami na wszystkich ich szczeblach staje się czynnikiem mogącym wyzwolić otwarty konflikt międzygrupowy. Na tym poziomie zastosowanie znajduje wspomniana już polemologiczna teoria substytutywna, wskazująca przede wszystkim na niemilitarne sposoby rozwiązania konfliktu, bądź ewentualnie utrzymania go na poziomie nie grożącym eskalacją działań militarnych między stronami. Istotą teorii substytutywnej jest *zastąpienie destrukcyjnych form trwania przez formy konstrukcyjne*, poszukiwanie elementów zastępujących niszczycielskie sposoby rozwiązywania sporów, które w dzisiejszej dobie rozwoju technologicznego oznaczają samozagładę⁴² (tabela 1). Jak wskazuje K. Drabik, pewna część substytutów wojen – szczególnie tych wynikających z uwarunkowań kulturowych i psychologicznych – nie pojawia się nagle, lecz powstaje w procesie przemiany kulturowej człowieka jako indywiduum, narodów i wspólnot międzynarodowych. „Chodzi o stopniową, ewolucyjną zmianę ludzkiej świadomości, która tkwi korzeniami w pierwotnej orientalizacji militarystycznej”⁴³. Zmiana taka może dokonać się tylko w procesie edukacji społeczeństw, gdyż to właśnie edukacja jest *plaszczyną kształtowania kultury pokoju*⁴⁴. Chodzi tu przede wszystkim o postrzeganie etosu wojownika, który sam w sobie nie powinien być ani celem, ani powodem do wszczynania wojen. Stąd polemologia jako nauka ma jeszcze jedno istotne zadanie w pierwszych dwóch wskazanych fazach rozwoju konfliktu, mianowicie gruntowne i powszechne kształcenie społeczeństw w kwestii źródeł, przyczyn i pretekstów konfliktów zbrojnych. Kształcenie takie musi być stałym elementem procesu edukacji dla bezpie-

⁴¹ Tamże, s. 21.

⁴² K. Drabik, *Bezpieczeństwo...*, wyd. cyt., s. 269.

⁴³ Tamże, s. 270.

⁴⁴ Tamże, s. 271.

czeństwa, realizowanym w wymiarze indywidualnym, narodowym i globalnym.

Tabela 1. Przykłady substytutów konfliktów zbrojnych jako sposobów rozstrzygnięcia sporów

Instrumenty polityczne/dyplomatyczne	
<ul style="list-style-type: none"> • mediacje • wzajemna pomoc (ang. <i>good offices</i>) • wsparcie polityczne • uznanie / normalizacja • misje obserwacyjne i typu <i>fact-finding</i> 	<ul style="list-style-type: none"> • mechanizmy rozwiązywania sporów • system zarządzania kryzysowego • naciski opinii publicznej (dyplomacja publiczna) • stosowanie sankcji dyplomatycznych
Instrumenty prawne	
<ul style="list-style-type: none"> • reformy konstytucyjne • formalne mechanizmy podziału władzy • monitoring przestrzegania praw człowieka 	<ul style="list-style-type: none"> • szkolenia / doradztwo / reformowanie służb publicznych (policji, wymiaru sprawiedliwości, itd.)
Instrumenty ekonomiczne/socjalne	
<ul style="list-style-type: none"> • pomoc w rozwoju społeczeństw w miejscach szczególnie wrażliwych na konflikty • dialog międzygrupowy • ograniczanie nielegalnych przepływów finansowych 	<ul style="list-style-type: none"> • warunkowe zachęty / gratyfikacje (redukcja zadłużenia, preferencje handlowe, inwestycje) • stosowanie ukierunkowanych sankcji gospodarczych
Instrumenty militarne/bezpieczeństwa	
<ul style="list-style-type: none"> • gwarancje bezpieczeństwa • środki budowy zaufania • reformy sektora bezpieczeństwa • wojskowe misje obserwacyjne 	<ul style="list-style-type: none"> • embarga na broń / sankcje militarne • prewencyjne rozmieszczenie sił wojskowych / policyjnych • odstraszanie

Źródło: L. Woosher, *Preventing Violent Conflict*, Special Report 231, United States Institute of Peace, September 2009, s. 12. Raport dostępny w Internecie: http://www.usip.org/sites/default/files/preven-ting_violent_conflict.pdf (dostęp: 07.06.2015).

W ostatnim poziomie rozwoju konfliktu – poziomie sekurytyzacji – kwestia będąca istotą sporu zostaje przedstawiona jako egzystencjalne zagrożenie dla danej grupy społecznej niepoddające się negocjacji, a przez to wymagające podjęcia nadzwyczajnych środków. W wyniku tego ostatecznym rezultatem sekurytyzacji przedmiotu sporu jest wystąpienie bezpośredniej przemocy między stronami⁴⁵. Można zatem stwierdzić, że zadaniem polemologii jest niedopuszczenie do wejścia konfliktu w fazę sekurytyzacji przedmiotu sporu. Wiedza polemologiczna o źródłach i przyczynach konfliktów oraz przewidywanych miejscach ich możliwej eskala-

⁴⁵ W. Kostecki, *Zaawansowane...*, wyd. cyt., s. 23.

cji powinna dać podstawę do uruchomienia mechanizmów *desekurytyzacji* i *depolityzacji* przedmiotu sporu, w celu powrotu społeczności do fazy pokojowego współistnienia.

Zdaniem G. Bouthoula naczelnym substytutem wojny jest *planowanie pokoju*⁴⁶, a więc tworzenie naukowo uzasadnionych planów pokojowych, bądź będąc bardziej precyzyjnym – planów zapobiegania konfliktom. Doświadczenia XX wieku w aspekcie konfliktów zbrojnych spowodowały znaczny wzrost zainteresowania problematyką zapobiegania konfliktom (ang. *Conflict Prevention*), zarówno w wymiarze teoretycznym (powstało wiele ośrodków badawczych zajmujących się problematyką konfliktów zbrojnych), jak i praktycznym (nowe rodzaje działań z zakresu prewencji i operacji pokojowych ONZ, OBWE i innych organizacji). W literaturze przedmiotu znajdujemy wiele ciekawych opracowań z tego zakresu. Z polemologicznego punktu widzenia istotną koncepcję *prewencji konfliktów* przedstawia R. Białoskórski. W ujęciu tego autora pojęcie prewencji konfliktów oznacza „proces wczesnego ostrzegania i reagowania prewencyjnego, polegający na stałym monitorowaniu i analizowaniu rozwoju wydarzeń w rejonach ryzyka konfliktu zbrojnego (wczesne ostrzeganie) oraz bieżącym wypracowywaniu i podejmowaniu akcji prewencyjnych (reagowanie prewencyjne) w celu zapobiegania potencjalnym konfliktom zbrojnym, przeciwdziałania eskalacji istniejących lub nawrotowi zakończonych konfliktów zbrojnych⁴⁷.

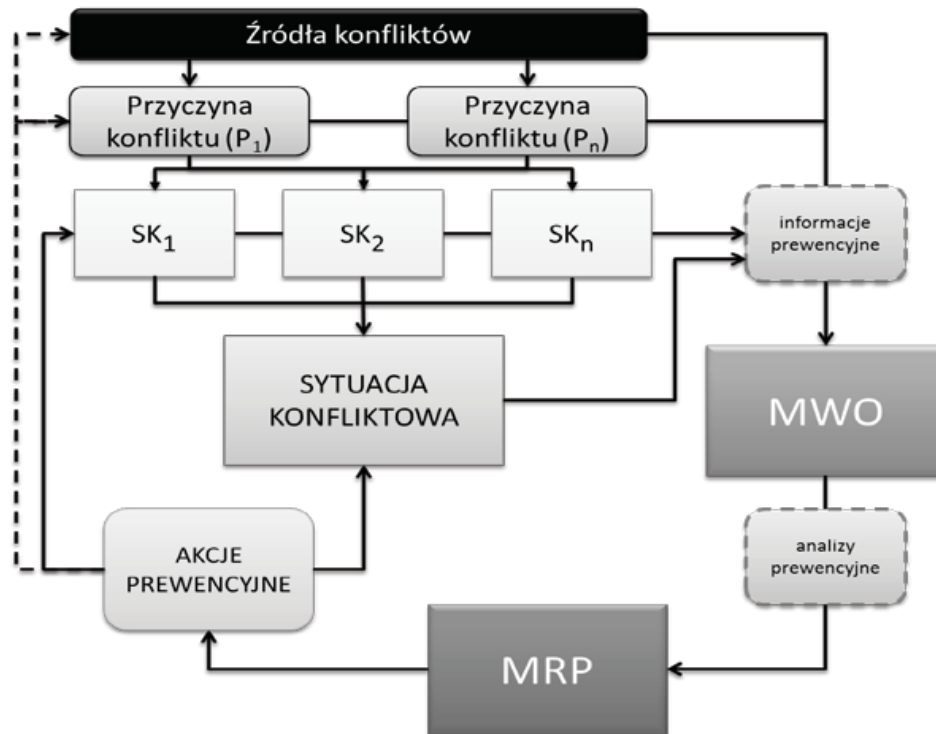
Autor przedstawia ujęcie modelowe koncepcji, której przekształcenie doskonale umiejscawia wiedzę polemologiczną i daje pogląd na jej praktyczne wykorzystanie w tych częściach strategii bezpieczeństwa i obronności, które dotyczą zapobiegania konfliktom (rys. 2). Zagrożenie konfliktem między stronami (SK) powstaje w wyniku pojawienia się źródeł konfliktów, będących wszelkiego rodzaju bytami, z których konflikt zbrojny się wywodzi, i w których ma swój początek⁴⁸. Źródła każdego konfliktu stanowią pewien niepowtarzalny splot bytów i zdarzeń, z różnych obszarów (płaszczyzn) i na różnych poziomach (jednostki, grupy, społeczeństwa, narodu, państwa, koalicji itd.), prowadzący do sprzeczności interesów (rys. 3). Ze źródeł konfliktów wynikają bezpośrednio przyczyny konfliktów, będące określonymi i szczególnymi stanami sytuacyjnymi, których wystąpienie wywołuje – w sposób zamierzony lub niezamierzony, pośrednio lub bezpośrednio – skutek w postaci, w tym przypadku, konfliktu zbrojnego⁴⁹. Przyczyny są więc pewnymi impulsami, uruchamiającymi proces eskalacji konfliktu, a wynikającymi z głębszej, ogólnej kategorii źródeł.

⁴⁶ K. Drabik, *Bezpieczeństwo...*, wyd. cyt., s. 272.

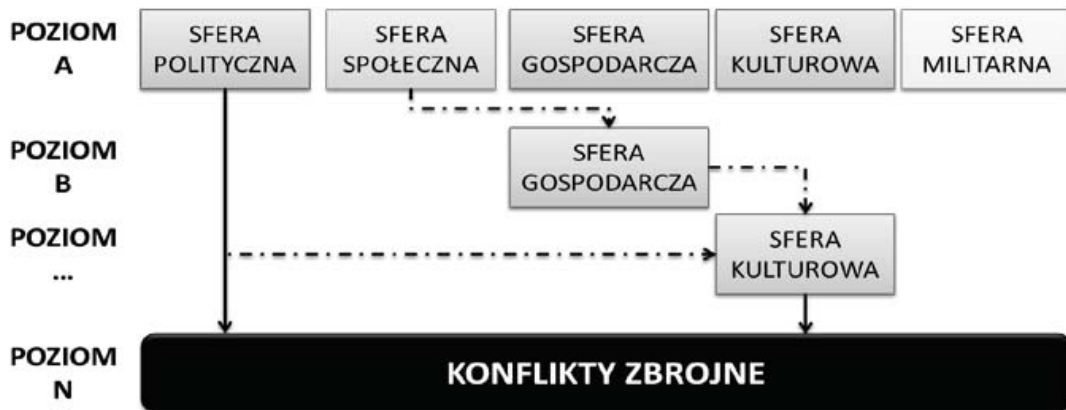
⁴⁷ R. Białoskórski, *Koncepcja conflict prevention. Zarys problemu badawczego*, [w:] W. Kostecki, *Zaawansowane...*, wyd. cyt., s. 98.

⁴⁸ Por. M. Fryc, *Wojna. Współczesne oblicze*, Wydawnictwo Mado, Toruń 2009, s. 43-44.

⁴⁹ Tamże, s. 97.

Rys. 2. Zmodyfikowany model funkcjonalny koncepcji Conflict Prevention
 Źródło: opracowanie własne na podstawie: R. Białoskórski, *Koncepcja conflict prevention. Zarys problemu badawczego*, [w:] W. Kostecki, *Zaawansowane...*, wyd. cyt., s. 99.

Rys. 3. Obszary (sfery) potencjalnych źródeł wojen
 Źródło: C. Rutkowski (red.), *Rozwój sił zbrojnych RP w świetle nowych wyzwań szans i zagrożeń*, cz. I, AON, Warszawa 1996, s. 23, za: M. Fryc, *Wojna...*, wyd. cyt. s. 44.

Kluczowe miejsce wskazanego modelu zajmuje tzw. *moduł wczesnego ostrzeżenia* (MWO). Zadaniem MWO jest monitorowanie środowiska międzynarodowego w celu identyfikacji miejsc potencjalnie konfliktowych, a więc miejsc w których pojawiają się prawdopodobne źródła konfliktów.

MWO gromadzi tzw. *informacje prewencyjne*, czyli informacje pochodzące ze wszelkich możliwych źródeł i dotyczące całego rejonu ryzyka konfliktu zbrojnego, rozumianego jako wydzielony obszar, którego w sposób bezpośredni lub pośredni dotyczy sytuacja konfliktowa⁵⁰. W takim rozumieniu *informacje prewencyjne* to nic innego, jak wiedza o źródłach konfliktów. Wiedza o źródłach konfliktów to wiedza będąca wynikiem polemologicznych badań etiologii konfliktów przeszłych i teraźniejszych oraz prospekcji opartej o analizę barometrów polemologicznych i analogię. MWO dokonuje stosownych ocen i analiz, a wnioski przekazuje do *modułu reagowania prewencyjnego* (MRP). Zadaniem MRP jest wypracowanie, w oparciu o *analizy prewencyjne*, decyzji o podjęciu adekwatnej do sytuacji akcji prewencyjnej. Bez względu na fazę rozwoju konfliktu, wysiłek akcji prewencyjnej powinien być przede wszystkim ukierunkowany na źródła i przyczyny konfliktu w celu ich usunięcia, co ma uniemożliwić jego eskalację. Powstaje przy tym pytanie: jaki podmiot w praktyce powinien przejąć rolę MWO? Na szczeblu globalnym taką rolę spełnia (choć co do skuteczności tej działalności można mieć zastrzeżenia) sekretarz generalny ONZ, który na podstawie art. 99 Karty Narodów Zjednoczonych może zwrócić uwagę Rady Bezpieczeństwa na czynniki mogące stać się źródłami lub przyczynami konfliktów zbrojnych, uruchamiając tym samym mechanizm wczesnego ostrzegania. Jednakże w praktyce, jak wskazuje P. Grzebyk, sekretarz generalny rzadko korzysta z tego prawa⁵¹.

We wskazanym modelu kluczowym czynnikiem powodzenia jest informacja o źródłach i przyczynach konfliktu, będąca wynikiem badań polemologicznych, podejmowanych przez umownie nazwany *moduł wczesnego ostrzegania*. Jednoznacznie zaświadcza to o istotności wiedzy polemologicznej. Innymi słowy wiedza polemologiczna jest filarem strategii zapobiegania konfliktom, bez niej nadrzędny cel strategii, jakim jest wyeliminowanie konfliktów zbrojnych jako sposobu rozstrzygnięcia sporów jest niemożliwy do osiągnięcia.

⁵⁰ R. Białoskórski, *Koncepcja...*, wyd. cyt., s. 100.

⁵¹ P. Grzebyk, *Ramy prawne użycia siły*, [w:] R. Kuźniar, B. Balcerowicz i in., *Bezpieczeństwo międzynarodowe*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2012, s. 132.

Podsumowanie

Podsumowując należy jednoznacznie stwierdzić, że za przedmiot badań polemologii trzeba uznać konflikty zbrojne w aspekcie ich przyczyn i źródeł. Poznanie kategorii przyczyn i źródeł jest naczelnym celem badań polemologicznych, te zaś w konsekwencji mają służyć prospekcji i eliminacji konfliktów zbrojnych jako formy rozwiązywania sporów na arenie międzynarodowej. Konieczne jest także właśnie jednoznaczne określenie przedmiotu, obszaru i celu badań polemologicznych, ze względu na zbyt szerokie rozpatrywanie tych kategorii przez niektórych badaczy. Samo poznanie przyczyn konfliktów zbrojnych nastęrcza wielu problemów i jest kwestią niezwykle skomplikowaną ze względu na potrzebę interdyscyplinarnych badań. Zauważają to autorzy podręcznika *Strategia we współczesnym świecie*, którzy stwierdzili, że „[...] przeszkodą w bezspornym określe- niu, skąd biorą się wojny, jest sama złożoność pytania, w którym [...] mieści się cała grupa różnych kwestii. Ten, kto pyta o przyczyny wojny, może mieć na myśli: *jakie warunki muszą być spełnione, aby doszło do wojny?* lub w *jakich okolicznościach najczęściej dochodzi do wojen?*, albo też zastanawia się, w jaki sposób rozwinęła się pewna konkretna wojna. Mieszanie tych zagadnień nieuchronnie prowadzi do skomplikowanych, niezadowolających odpowiedzi”⁵². Zatem z punktu widzenia celu badań polemologicznych kluczowe jest jasne sprecyzowanie przedmiotu i obszaru badań polemologii oraz wskazanie głównej funkcji, jaką jest badanie etiologii konfliktów zbrojnych. Funkcja prospekcji jest funkcją wtórną, gdyż prospekcja opiera się na wnioskach z poznania źródeł i przyczyn konfliktów zbrojnych przeszłości i terażniejszości. Podobnie określanie charakteru, funkcji, periodyczności i intensywności konfliktów zbrojnych, czy też identyfikacja rytmów wojowniczości – jeśli już występują – to są oparte o wnioski z badań przyczyn i źródeł konfliktów zbrojnych i mogą służyć ich prospekcji w określonych uwarunkowaniach. „Oto badanie etiologii, anatomii i funkcji wojny ma mieć cel praktyczny. Wynikiem tych badań powinna być autentyczna konstrukcja pokojowych stosunków społecznych i politycznych (narodowych i międzynarodowych), a nie kolejna utopijna wizja świata bez wojen”⁵³. Aby ten cel osiągnąć konieczne jest zastosowanie wiedzy polemologicznej w przygotowywanych i praktycznie realizowanych strategiach z obszaru bezpieczeństwa, w tym w szczególności strategiach zapobiegania konfliktom.

Sprecyzowany przedmiot i cel badań polemologii nierozzerwalnie łączy ją z teorią i praktyką strategii. Jak stwierdza J. Garnett, „współczesna strategia

⁵² J. Garnett, *Przyczyny wojny i warunki pokoju*, [w:] J. Baylis, J. Wirtz, C. S. Gray, E. Cohen, *Strategia we współczesnym świecie. Wprowadzenie do studiów strategicznych*, Wydawnictwo UJ, Kraków 2009, s. 23.

⁵³ K. Drabik, *Bezpieczeństwo...*, wyd. cyt., s. 269.

odnosi się zarówno do prowadzenia wojny, jak i do starania o pokój, zjawisko wojny pozostaje jednak jej głównym przedmiotem zainteresowania”⁵⁴. Oczywiście wskazane spojrzenie na strategię jest zbyt wąskie w kontekście rozważań niniejszego artykułu i odnosi się do rozumienia strategii militarnej, nie podważa to jednak istoty celu strategicznego w obszarze bezpieczeństwa, jakim jest maksymalne ograniczenie lub całkowite wyeliminowanie konfliktów zbrojnych z rzeczywistości międzynarodowej. „Aby jednak położyć wojnom kres, należałoby przede wszystkim określić ich przyczyny”⁵⁵. Można zatem postawić tezę, że nie ma skutecznej strategii w obszarze bezpieczeństwa bez polemologii.

Bibliografia

1. Balcerowicz B., *O pokoju, o wojnie. Między esejem a traktatem*, Wydawnictwo Rambler, Warszawa 2013.
2. Balcerowicz B., *Wybrane problemy obronności państwa*, AON, Warszawa 2001.
3. Baylis J., Wirtz J. J., Gray C. S., Cohen E. (red.), *Strategia we współczesnym świecie. Wprowadzenie do studiów strategicznych*, Wydawnictwo UJ, Kraków 2009.
4. *Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Biuro Bezpieczeństwa Narodowego, Warszawa 2013.
5. Borgosz J., *Drogi i bezdroża filozofii pokoju*, MON, Warszawa 1989.
6. Drabik K., *Bezpieczeństwo personalne i strukturalne*, AON, Warszawa 2013.
7. Fryc M., *Wojna. Współczesne oblicze*, Wydawnictwo Mado, Toruń 2009.
8. Gałganek A., *Polemologia jako krytyka peace research*, „Studia Nauk Politycznych”, nr 3-4 (75-76), 1985.
9. Gotowała J. (red.), *Sztuka wojenna we współczesnych konfliktach zbrojnych – przemiany i tendencje rozwojowe. Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej 20 października 2006 r.*, AON, Warszawa 2007.
10. Huzarski M., Czupryński A. (red.), *Wojna i pokój przedmiotem badań polemologiczno-irenologicznych*, AON, Warszawa 2012.
11. Huzarski M., Szulc B. (red.), *Metodologiczna tożsamość polemologii*, AON, Warszawa 2010.
12. Kęsoń T., *Pojęcie konfliktu i wojny w literaturze. Podejście polemologiczne w badaniach konfliktów zbrojnych*, skrypt internetowy: www.osrodek-badania.waw.pl (dostęp: 20.12.2013).

⁵⁴ J. Garnett, *Przyczyny...*, s. 20.

⁵⁵ Tamże, s. 20.

13. Kostecki W. (red.), *Zaawansowane zapobieganie konfliktom*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2011.
14. Koziej S., *Podstawowe problemy strategii i systemu obronności na przełomie XX i XXI wieku*, AON, Warszawa 2001.
15. Kuźniar R., Balcerowicz B. i inni, *Bezpieczeństwo międzynarodowe*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2012.
16. Polak A., Paździorek P., *Wojna, konflikt, kryzys*, AON, Warszawa 2011.
17. Ponczek E., *Wojna – bezpieczeństwo – pokój w kontekście refleksji polemologiczno-irenologicznej*, [w:] Ciechanowski G., Sielski J. (red.), *Konflikty współczesnego świata*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2006.
18. Sabak Z., *Strategia. Rozwiązywanie konfliktów. Aspekty działań militarnych*, AON, Warszawa 2013.
19. *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, AON, Warszawa 2002.
20. Symonides J. (red.), *Świat wobec współczesnych wyzwań i zagrożeń*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2010.
21. Toffler A. i H., *Wojna i antywojna*, wyd. Kurpisz SA, Warszawa 2006.

Liczba znaków ze spacjami: 57 328